

CONCOURS GENERAL DES LYCEES

EPREUVE D'HEBREU

Session de 2018

Rapport du jury

GENERALITES

21 candidats ont été présentés cette année au concours général d'hébreu. Le jury se félicite de l'intérêt qu'il suscite parmi les élèves hébraïsants et encourage les professeurs à continuer à préparer leurs meilleurs élèves à cette épreuve, en espérant voir augmenter le nombre des inscrits.

Cependant, force est de constater que les copies présentées cette année étaient assez décevantes et ne satisfaisaient pas toujours aux exigences du concours. Nous avons déploré une maîtrise insuffisante et de l'hébreu et du français, des lacunes en culture générale ainsi qu'une absence de méthode. Aucune copie ne se distinguant pour mériter le premier prix, seuls un deuxième prix et un accessit ont été attribués. Rappelons que le concours général prime l'excellence et exige une maîtrise solide des deux langues, hébreu et français. L'acquisition d'une culture littéraire par la lecture et la préparation méthodique à la traduction et à l'expression en langue hébraïque sont indispensables à la réussite.

LE TEXTE

Le texte proposé cette année était tiré d'un roman récent de Nurit Gretz (*ים ביני לביןך*, 2016), qui reposait sur une correspondance entre la poétesse Rachel, icône de la nouvelle culture hébraïque, et Michaël Bernstein, ingénieur et professeur de génie électrique méconnu, résidant en URSS pendant que la poétesse vivait et composait ses poèmes en Palestine (où elle est morte en 1931, à l'âge de 40 ans, succombant à la tuberculose). Ces deux personnages historiques s'étaient rencontrés à Toulouse à la veille de la Première Guerre mondiale, avant de se séparer pour toujours. L'extrait choisi se déroule en URSS, sous la terreur stalinienne, et relate la rencontre de Michaël avec un personnage haut en couleur, qui l'initie à la lecture de livres interdits sous la dictature communiste.

Le texte ne présentait pas de difficultés majeures. Constitué essentiellement d'un dialogue, son registre de langue était proche de celui de l'hébreu moderne parlé de nos jours, malgré son contexte historique éloigné. Le point de vue narratif était celui de Michaël, fasciné par la figure de Dani'il, bien qu'en même temps réticent et qui finit par accepter le marché que ce dernier lui propose : Michaël achète à Dani'il, sous le manteau, des livres interdits, en prenant des risques considérables.

LA VERSION

Un grand nombre de candidats n'a pas présenté de production acceptable. Plusieurs copies démontrent une incompréhension du texte hébraïque. D'autres contiennent des erreurs de grammaire et de nombreuses fautes d'orthographe qui ne sont pas dignes de ce concours. Beaucoup de copies donnent l'impression que les élèves n'ont pas été suffisamment entraînés à la traduction et se sont contentés d'une

traduction littérale du texte. Rappelons que la traduction doit être le fruit d'une analyse préalable du texte source permettant de glaner des informations qui en faciliteront la compréhension et la transcription dans la langue cible. Pour traduire, il faut garder en mémoire le principe suivant : faire preuve de rigueur et de bon sens afin de proposer une traduction qui soit à la fois fidèle à l'esprit et au style du texte de départ et aussi « lisible » et naturelle que possible dans la langue d'arrivée. Il s'agit donc de trouver un équilibre entre une traduction mot à mot et une interprétation trop libre et éloignée du texte d'origine.

Voici quelques exemples d'erreurs relevées dans les copies :

- איש ספרות : cet état construit, qui se traduit littéralement par « homme de littérature » doit être rendu en français par le syntagme idiomatique « homme de lettre ».

- לא חבר מפלגה a été traduit indûment par « sans ami », alors que le mot חבר signifie ici « membre » comme dans חבר קיבוץ, חבר כנסת... C'est ainsi qu'il fallait traduit ici par « ni membre du parti... ».
- ללא רכוש signifie « sans biens, sans fortune » et non pas « sans acquisition ».
- Le verbe התסיס ne peut pas être traduit ici par « frapper » ; il s'agit de « mettre en effervescence » ou « se comporter en agitateur ». Le contexte devait orienter le choix de la traduction.
- היו עליו דיונים doit être traduit par : « Il fit l'objet de vives discussions », ou « son cas fut vivement débattu », et non pas « Il y avait sur lui des discussions », qui offre une traduction littérale défailante.

En ce qui concerne le choix des temps et des modes, l'hébreu ne possède pas les différents temps du passé que comporte le français. C'est au candidat de choisir entre le passé composé / passé simple, l'imparfait, le plus que parfait, selon les règles en vigueur de la langue française. Dans un texte narratif au passé, nous recommandons l'utilisation du passé simple et non du passé composé, qui relève plus du registre de la langue parlée. Dans tous les cas, les candidats doivent respecter la cohérence et poursuivre en utilisant le temps qu'ils ont choisi au départ. Inutile de préciser que la maîtrise de la grammaire française, en ce qui concerne notamment la conjugaison, la concordance des temps, l'accord de l'adjectif avec le nom, doit être irréprochable, ce qui n'est malheureusement pas toujours le cas.

Proposition de traduction de la version :

(Cette traduction n'a pas valeur de modèle mais est destinée à servir d'outil de travail pour les futurs candidats.)

[הם ישבו בקפה, מיכאל הזמין משקה שוקולד שהגיע בכוס חרסינה ישנה, דניאל הזמין כוסית וודקה והציג את עצמו: "איש ספרות ללא מקצוע קבוע, ללא רכוש, לא חבר מפלגה, לא מעורב בשום שירות ציבורי".

מיכאל צחק ואמר: אז מה אתה כן?"

הוא היה נאה מאוד. עם הקסקט, הסיגריה שהתחלפה כבר כמה פעמים מאז שהיו בספרייה, העיניים הירוקות.

מיכאל נזכר: "זה לא אתה שקראת את השירים המוזרים הללו בחצר בית הספר?"

ודניאל אמר: "אלה לא היו שירים, אלה היו סיפורים".

עכשיו מיכאל נזכר במלוא הפרטים. זה היה הבחור שהתסיס את התלמידים, היו עליו דיונים ובסוף הוא סולק מבית הספר.

"אתה בעצם לא עזבת את הלימודים מרצונך?" הוא שאל אותו.

ודניאל אמר: "גם וגם. גם לא רצו אותי וגם לא רציתי להיות מהנדס. הרי אתה רואה מה קורה, אילו הייתי מהנדס היו מאשימים אותי בחבלה בתעשייה עוד לפני שהייתי מתחיל לעבוד."

מיכאל הסתכל ימינה ושמאלה. השולחנות שלידם היו ריקים. אילו דניאל היה מהנדס, ברור שהיה גומר בכלא, אבל גם כך כנראה יגמור שם.]

Ils étaient assis dans un café. Michaël commanda un chocolat chaud, qui lui fut servi dans une vieille tasse en porcelaine. Dani'il, après avoir commandé un verre de vodka, se présenta : « je suis un homme de lettres, sans emploi fixe, sans fortune, ni membre d'un parti, ni impliqué dans un quelconque service public. »

Michaël se mit à rire : « Alors qu'êtes-vous donc ? »

Il était très beau, avec sa casquette, sa cigarette qui n'était pas la première qu'il avait allumée depuis la bibliothèque, ses yeux verts.

Michaël se souvint : « N'était-ce pas vous qui lisiez ces poèmes étranges dans la cour de l'école ? »

Dani'il répondit : « Ce n'étaient pas des poèmes, c'étaient des histoires ».

A présent tous les détails revenaient à la mémoire de Michaël. Il s'agissait du garçon qui se comportait en agitateur auprès des élèves. Il avait fait l'objet de vives discussions et avait été finalement renvoyé de l'établissement.

« En fait, vous n'avez pas abandonné les études de votre plein gré ? » lui demanda-t-il.

« Oui et non », répondit Dani'il. Eux ne voulaient pas de moi et moi, je ne voulais pas être ingénieur. Vous voyez bien ce qui se serait passé : si j'étais devenu ingénieur, on m'aurait accusé de sabotage industriel avant même que j'aie commencé à travailler. »

Michael tourna la tête de droite et de gauche. Les tables à côté d'eux étaient vides. Si Dani'il avait été ingénieur, à l'évidence il aurait fini en prison, mais de toutes façons, c'est là qu'il allait probablement finir.

LE COMMENTAIRE COMPOSE

Rappelons tout d'abord qu'un commentaire composé est le compte rendu d'une lecture, qu'il doit communiquer ce que le candidat a compris du texte et ce que le texte évoque en lui. Un texte peut naturellement susciter plusieurs interprétations ; chaque candidat est libre d'orienter son commentaire dans le sens qui lui plaît, à condition de montrer comment le texte le soutient, en citant et en expliquant des passages du texte. Le candidat doit construire son commentaire à partir d'un plan argumentatif et logique. Pour être complet, le commentaire doit être clair, bien organisé et riche.

En examinant les copies, nous avons constaté qu'aucun commentaire ne répondait pleinement à ces exigences. Le candidat qui a obtenu le 2e prix a présenté dans son commentaire des idées intéressantes et a fait preuve d'une bonne culture générale. En revanche, dans un grand nombre de copies, le niveau de l'expression en hébreu

a été insuffisant. De plus, beaucoup de candidats n'ont pas réussi à émettre des idées susceptibles de nourrir leurs réflexions. Nous y voyons le signe d'un déficit de lecture d'une part, et d'un manque d'entraînement à la rédaction d'autre part.

Signalons que dans le cas du texte présent, le commentaire se prêtait plus facilement à des questions philosophiques autour de deux thèmes principaux : la littérature et ses vertus ; les régimes liberticides et les résistances à ces régimes. Ces deux grands thèmes, qui opèrent des croisements entre eux, ouvrent un large champ de réflexion. Il n'est pas exclu, cependant, que dans le futur, d'autres sujets du concours général en hébreu proposent des textes de sensibilités différentes, privilégiant d'autres types d'analyse : littéraires, historiques, artistiques, etc. De même, il est possible que le commentaire soit encadré par des questions précises.

Nous proposons ci-après quelques pistes pouvant servir à l'élaboration du commentaire composé du sujet proposé à la session 2018 :

בקטע שלפנינו מתוך הרומאן "ים ביני לבינך" של נורית גרץ מתוארת פגישה מקרית בספרייה בין מיכאל, מורה בבית ספר להנדסה, ותלמיד לשעבר, דניאל, שסולק מבית הספר במהלך הלימודים. תחילה דניאל מזהה את המורה לשעבר ומברך אותו לשלום. מיכאל איננו מזהה את התלמיד אך מקבל את הצעתו לשתות איתו כוסית בבית קפה על יד הספרייה. דניאל מציג את עצמו כסופר עצמאי גאה, שאינו מסתיר את סלידתו מקונפורמיזם ואת היותו נאמן לאמת שלו. מיכאל נזכר שדניאל סולק מבית הספר כיוון שהתסיס את התלמידים. ניכר בו שהוא חושש להיראות בחברתו, ושהוא מרגיש שדניאל מזלזל בו. יחד עם זה, הוא מוקסם מהבחור הצעיר ונמשך אל דמותו.

הפגישה מתקיימת בברית המועצות בסוף שנות ה-20 של המאה ה-20, זאת אומרת תחת הדיקטטורה הטוטאליטרית של סטאלין. במהלך השיחה, דניאל מציג למיכאל לספק לו ספרים "שהורדו מהמדפים", כלומר ספרים שקריאתם אסורה בברית המועצות. מיכאל נקרע בין הפחד והסכנה שייתפס על ידי המשטרה לבין אהבתו לספרות וסקרנותו. התשוקה לקריאה מכריעה, והוא מקבל את ההצעה של דניאל ומתחיל להיפגש איתו על בסיס קבוע כדי לקבל ממנו ספרים אסורים עטופים במעטפות. בזכות דניאל הוא קורא את ספרו של ג'יימס ג'ויס "יוליסס" ואת הרומאן "הר הקסמים" של תומאס מאן.

רעיונות לפיתוח על בסיס הטקסט:

1. עיצוב הדמויות: לעמוד על ההבדלים בין המורה הזהיר והחששן לבין התלמיד לשעבר, דמות רומנטית, מעשן, שותה אלכוהול, מסתכן, פזיז ואמיץ. למרות ההבדלים ביניהם, שניהם מאוחדים באהבת הספרות, הקריאה והכתיבה.
2. מדוע משטרים טוטאליטאריים כמו ברית המועצות של סטאלין אוסרים על קריאת ספרים? איזה משטרים מטילים צנזורה ומדוע? מדוע קריאה בספרים מסכנת את השלטון ומדוע במשטר דמוקרטי חופש הביטוי וחופש המידע הם עקרונות חשובים? האם היום בעידן האינטרנט יש אפשרות לצנזורה (סין לדוגמה) והאם חופש המידע קיים באינטרנט וברשתות החברתיות?
3. למרות חששותיו והפחד הלגיטימי של מיכאל, הוא מוכן להסתכן כדי להשיג ספרים אסורים. האם הקריאה מצדיקה נטילת סיכונים? אפשר להיעזר בדוגמאות מן הספרות וההיסטוריה: אדם וחווה שעוברים על האיסור ואוכלים מעץ הדעת, אשת לוט שמסובבת

את ראשה להתבונן בסדום העולה בלהבות, נזירים ב"שם הוורד" שמסכנים את חייהם בקריאה בספרו האסור של אריסטו, לוחמי מחתרת אנטי נאצים שמסכנים את חייהם כדי לפרסם עיתונים אסורים.

4. באופן כללי יותר, על ההנאה והחשיבות של הספרות. מה הספרות נותנת לקורא: הנאה אסתטית, סיפוק סקרנות, פיתוח אמפטיה ויכולת הזדהות, וכו'.

5. אפשר לדון בהגדרה של דניאל לסופר: "לאפשר לאנשים לראות את הדברים מחדש, בפעם הראשונה". האם כדי לכתוב צריך להיות מסוגל לראות את הדברים אחרת מכולם? האם זאת הגדרה טובה לסופר?

6. מהו אומץ? בטקסט שלפנינו הגיבור מיכאל נראה בהתחלה פחדן, אבל הוא מוכן לקחת סיכונים. האם קריאת ספרים אסורים תחת דיקטטורה היא ביטוי לאומץ? איך אפשר להתנגד לדיקטטורה? מה מצדיק סיכון חיים?

דוגמה לחיבור אפשרי (פתיחה, ראשי פרקים וסיכום):

פתיחה

מה נותנת הספרות לאדם? זאת אחת השאלות שעולה מהקריאה בקטע זה מין הרומאן "ים ביני ובינך" של נורית גרץ. בקטע זה אנחנו לומדים על פגישה מקרית אבל גורלית בין שני אנשים ברוסיה הסובייטית תחת משטר האימים של סטאלין. בחיבורי אציג את שתי הדמויות שבקטע, ואעמוד על ההבדלים ביניהן, אבל גם על המשותף להן. לאחר מכן, אדון בנושא המרכזי שמעלה הפגישה בין מיכאל ודניאל: מה נותנת הקריאה לאדם, והאם ההנאה מהקריאה מצדיקה נטילת סיכונים? לבסוף, אסביר מדוע לדעתי מיכאל מסתכן וקורא את הספרים האסורים למרות החששות שלו.

ראשי פרקים

1. עיצוב הדמויות: מיכאל הפרופסור האפרורי ודניאל המרדן [...]
2. מה נותנת הסיפרות לאדם, והאם מוצדק להסתכן בשבילה? [...]
3. מדוע מיכאל מחליט לקרוא את הספרים האסורים? [...]

סיכום

לסיכום, ראינו שהטקסט הקצר הזה, למרות פשטותו, מכיל בתוכו עושר אנושי ותרבותי גדול. המפגש בין שתי דמויות שונות כל כך מאפשר לחדד את ההבדלים ביניהן ומצביע על שתי תגובות מנוגדות למשטר האימים של סטאלין. מיכאל נראה פחדן והססן, אדם אפור שהולך בתלם, ואילו דניאל מצטייר כדמות בוהמית, אמיצה ופזיזה. יחד עם זאת, שניהם אוהבים ספרות, ומוכנים להסתכן בשבילה. ההחלטה של מיכאל לקרוא ספרים אסורים מראה שגם הוא אמיץ ומוכן להסתכן ולהתנגד לשלטון העריץ כדי לספק את סקרנותו האינטלקטואלית ואת אהבתו לספרות. גם זאת דוגמה להתנגדות לעריצות.